

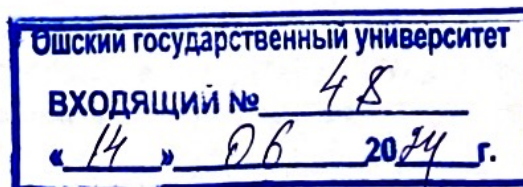
Кунназаров Айбек Ысмайыловичтин диссертациялык ишине
08.00.05 – «тармактык экономика» адистиги боюнча экономика
илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн,
«Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун
натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуу» темасына
расмий оппоненттин

Пикири

1. Диссертациянын изилдөө темасынын актуалдуулугу. Бул теманын актуалдуулугу дүйнөнүн ар кайсы региондорунда экологиялык көйгөйлөрдүн санынын өсүшүнөн, анын социалдык-экономикалык абалына жана экономиканын калыптанып калган структурасынын өзгөчөлүктөрүнө жараша ар бир өлкөнүн өзгөчөлүгүн эске алуу зарылдыгынан улам мурдагыдай эле жогору бойдон калууда. Экологиялык көйгөйлөр региондун өнүгүү келечегине жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнө олуттуу таасирин тийгизет, анткени анын ишинин экономикалык көрсөткүчтөрүндө, инвесторлор жана калк үчүн жагымдуулугунда чагылдырылат, бул миграциялык процесстерге, квалификациялуу жумушчу күчүнүн болушуна таасирин тийгизет. Индикаторлордун комплекси социалдык-экономикалык коопсуздуктун абалын диагностикалоодо негизги ролду ойной тургандыгы далилденген. Индикаторлор системасы туруктуу өнүгүүнүн кандайдыр бир критерийи болуп саналат, аны сактоо, контролдоо жана аларга жетишүү боюнча активдүү аракеттерди көрүү зарыл.

Диссертациялык изилдөөдө системалык мамиленин жоболору колдонулган жана өзүнө салыштырма, проблемалык жана SWOT-анализ, вариация анализи, синтез, системалаштыруу, классификациялоо, масштабдоо, ошондой эле таблицалык жана графикалык метод сыяктуу ыкмаларды камтыйт, бул эсептөөлөрдүн ишенимдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берди. Иште Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатууну камсыз кылуу боюнча изилдөө жүргүзүлүүдө, анткени азыркы шарттарда жаратылышты пайдалануунун туруктуулугунун коркунучу өзгөчө жогору, ал натыйжалуулукту жогорулатууга терс факторлордун таасирин күчөтөт, Бул адистиктин паспортуна толук өлчөмдө жооп берет жана сунуштарды жана рекомендацияларды иштеп чыгууга мүмкүндүк берет.

Бул диссертациялык изилдөө Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуунун заманбап тажрыйбасын жана келечегин изилдөөгө байланыштуу учурдагы адабияттардагы аныкталган боштуктарды толтурууга багытталган, бул жагдай теманы тандоону аныктаган.

2. Илимий жыйынтыктар.

Диссертациянын илимий жаңылыгы өлкөнүн социалдык -экологиялык-экономикалык тутумунда жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун системалуу түшүнүүнү калыптандырууда, Кыргыз Республикасында “жашыл” экономиканын улуттук моделинин өзгөчөлүктөрүн тактоодо, ата мекендик социалдык-экологиялык-экономикалык тутумунда жаратылышты сарамжалдуу пайдалануунун уюштуруучулук-экономикалык механизминин маңызын, ошондой эле Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуу үчүн бул тутумду мамлекеттик жана корпоративдик башкарууну өркүндөтүү мүмкүнчүлүктөрүн ачып берүүдө турат.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги натыйжасы болуп Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдаланууну анын натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуу аркылуу сарамжалдуу пайдалануу боюнча автордук мамиле иштелип чыккандыгында турат, бул үчүн төмөнкү практикалык сунуштар берилди:

- 1) Кыргыз Республикасында жаратылышты сарамжалдуу пайдалануунун уюштуруучулук-экономикалык механизм өркүндөтүү;
- 2) Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуунун алгоритми;
- 3) Алгоритмдин ар бир баскычында (2026-ж., 2028-ж. жана 2030-жылдар) жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүү үчүн көрсөткүчтөрдүн көзөмөлдүк маанилери;
- 4) Кыргыз Республикасынын социалдык-экологиялык-экономикалык тутумунда 2030-жылга чейинки мезгилде жаратылышты башкарууну рационализациялоо боюнча «Жол картасы»;
- 5) 2030-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугуна жана туруктуулугуна мониторинг жүргүзүүнүн логикалык схемасы.

3. Илимий натыйжалардын негиздүүлүк даражасы.

Кунназаров Айбек Ысмайловичтин диссертациялык ишинде перспектива негизделген, Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуу аркылуу анын рационализациясын башкарууну жана мониторингин өркүндөтүү үчүн комплекстүү илимий-методикалык камсыздоо жана колдонмо сунуштар иштелип чыккан.

Жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуу боюнча берилген сунуштар 2030-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасынын жаратылышты сарамжалдуу пайдалануу жаатындагы потенциалын ишке толук ашырууга мүмкүндүк берет.

Берилген автордук сунуштар Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугуна жана туруктуулугуна мониторинг жүргүзүү практикасын да, жаратылышты сарамжалдуу пайдалануунун

уюштуруучулук-экономикалык механизмдин да өркүндөтүүгө мүмкүндүк берет.

Диссертацияда аткарылган изилдөөнүн негизги жыйынтыктары Кыргыз Республикасынын, Россиянын жана Казакстандын илимий басылмаларында жарыяланып, ар кандай конференцияларда жана симпозиумдарда бир нече жолу талкууланган.

4. Илимий натыйжалардын жаңылык даражасы

Диссертациянын илимий жаңылыгы өлкөнүн социалдык - экологиялык-экономикалык тутумунда жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун системалуу түшүнүүнү калыптандырууда, Кыргыз Республикасында “жашыл” экономиканын улуттук моделинин өзгөчөлүктөрүн тактоодо, ата мекендик социалдык-экологиялык-экономикалык тутумунда жаратылышты сарамжалдуу пайдалануунун уюштуруучулук-экономикалык механизмдин маңызын, ошондой эле Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуу үчүн бул тутумду мамлекеттик жана корпоративдик башкарууну өркүндөтүү мүмкүнчүлүктөрүн ачып берүүдө турат. Диссертациялык изилдөөнүн төмөнкү натыйжалары илимий билимдин өсүшүнө өбөлгө түзөт:

1. Жаратылышты пайдалануунун концепциясы экологиялык жоопкерчиликтин негизинде ишке ашырылууга тийиш болгон жана жаратылышка аяр мамиле кылууну жана коргоону туюндурган чарбакер субъектилердин айлана-чөйрө менен өз ара аракеттенүүсү катары такталды, ага ылайык экономиканын социалдык-экологиялык өнүгүүсүнө системалуу көз караш калыптанды жана туруктуулук критерийи боюнча экономикалык тутумдун өнүгүү түрлөрүнүн матрицасы сунушталды;
2. Өлкөнүн социалдык-экологиялык-экономикалык өнүгүүсүнүн натыйжалуулугун баалоо үчүн критерийлердин тутуму жана өлкөнүн социалдык-экологиялык-экономикалык тутумунда жаратылышты пайдалануунун сарамжалдуулугун талдоону комплекстүү методологиялык камсыздоо сунушталды, ал жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун сандык өлчөө үчүн автордук формуланы жана өлкөнүн социалдык-экономикалык тутумунда жаратылышты пайдалануунун туруктуулугун аныктоо үчүн атайын иштелип чыккан шкаланы өз ичине камтыйт.
3. Жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүлдү, ал Кыргыз Республикасында бул натыйжалуулукка поликритериалдык баа берүү болуп саналат, анын жыйынтыгы боюнча имитациялык моделдер түзүлүп, Кыргыз Республикасынын социалдык-экологиялык-экономикалык тутумунда жаратылышты пайдалануунун интегралдык натыйжалуулугу тутуму жогору болгону менен, тең салмактуу эместигин, бул жагдай интенсивдүү “жашыл” өсүштүн фонунда социалдык-экономикалык кризиске алып келерин көрсөттү;

4. Кыргыз Республикасында жаратылышты сарамжалдуу пайдалануунун өркүндөтүлгөн уюштуруучулук-экономикалык механизми сунушталды, анын артыкчылыктары экологиялык каржылоонун натыйжалуулугун жогорулатуу, мамлекеттик (улуттук) бюджетке экологиялык каржылоонун жүгүн азайтуу жана аны жеке эко-инвесторлорго берүү, рыноктордо “жашыл” атаандаштыкка дем берүү, экологиялык инвестицияларды көбөйтүү жана жаратылышты циклдик сарамжалдуу пайдалануу, ошондой эле Кыргыз Республикасындагы жаратылышты сарамжалдуу пайдалануу багыттарын системалуу камтуу (кемчиликтерди толтуруу) болуп саналат;

5. 2030-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуунун алгоритми иштелип чыкты, анын артыкчылыктары болуп жаратылышты сарамжалдуу пайдалануу боюнча иш-чаралардын так ырааттуулугу, 2030-жылга чейин жаратылышты сарамжалдуу пайдалануунун мезгилдүүлүгү, ар бир баскычта жаратылышты сарамжалдуу пайдаланууга артыкчылык берүү, ошону менен бирге жаратылышты сарамжалдуу пайдалануунун натыйжалуулугун, туруктуулугун жана аны көзөмөлдөөнү жогорулатуу;

6. Жогорудагы алгоритмге ылайык 2030-жылга чейин Кыргыз Республикасынын социалдык-экологиялык-экономикалык тутумунда жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугуна жана туруктуулугуна мониторинг жүргүзүү боюнча комплекстүү сунуштар берилди, ал Кыргыз Республикасынын 2030-жылга чейинки социалдык-экологиялык-экономикалык тутумунда жаратылышты сарамжалдуу пайдалануу боюнча «жол картасын» жана Кыргыз Республикасында 2030-жылга чейин жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугуна жана туруктуулугуна мониторинг жүргүзүүнүн логикалык схемасын камтыйт.

5. Алынган натыйжалардын практикалык мааниси келечек багыттарды негиздөөдө, комплекстүү илимий-методикалык камсыздоону жана Кыргыз Республикасында анын натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуу жолу менен жаратылышты сарамжалдуу пайдалануунун мониторингин жана башкарууну өркүндөтүү боюнча колдонулуучу сунуштарды иштеп чыгууда турат.

Диссертациянын бул тармактагы адабиятка кошкон салымы жана алынган натыйжалардын теориялык мааниси жаратылышты пайдалануунун экономикасы жөнүндө теориялык идеяларды системалаштыруу, Кыргыз Республикасындагы жаратылышты сарамжалдуу пайдалануунун уюштуруучулук-экономикалык механизминин өзгөчөлүктөрүн тактоо, ошондой эле анын кемчиликтерин жана аларды жоюу мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо болуп саналат.

Диссертацияда камтылган илимий иштелмелерди Кыргызстандын ЖОЖдорунун окуу процессинде “Экологиялык экономика”, “Жашыл экономика”, “Экономиканы мамлекеттик жөнгө салуу”, “Корпоративдик экологиялык жоопкерчилик” сыяктуу окуу дисциплиналарын окутууда колдонууга болот.

Изилдөөнүн экономикалык мааниси диссертацияда түзүлгөн Кыргыз Республикасынын социалдык-экологиялык-экономикалык тутумун өнүктүрүүнүн сценарийлери жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугу жана туруктуулугу призмасы аркылуу биздин өлкөдө жаратылышты сарамжалдуу пайдалануу келечегин ачып бергендиги менен шартталган. Жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугу жана туруктуулугу позициясынан кыйла артыкчылыктуу сценарийди практикага киргизүү боюнча берилген сунуштар 2030-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасында жаратылышты сарамжалдуу пайдалануу жаатындагы потенциалын толук ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

6. Изденип алуучунун жеке салымы. Диссертацияны жазууда изденип алуучунун фундаменталдык изилдөөлөрү «жашыл» экономикада башкаруунун объектиси катары жаратылышты пайдалануунун илимий түшүнүгүн тактады. Туруктуулуктун критерийи боюнча экономикалык тутумдун өнүгүшүнүн автордук типологиясы ишке ашырылган. Мониторингге автордун илимий-методикалык мамилеси иштелип чыккан жаратылышты пайдалануунун рационалдуулугуна мониторинг жүргүзүү, бул анын поликритериалдуулугунун негизинде баа берүүнүн тактыгын жогорулатууга, ошондой эле натыйжалуулук жана туруктуулук позициясынан баа берүүнүн натыйжаларын сапаттык чечмелөөнү жакшыртууга мүмкүндүк берет. Көрсөтүлгөн ыкма сыноодон өттү, ал Кыргыз Республикасындагы жаратылышты сарамжалдуу пайдалануунун уюштуруучулук-экономикалык механизминин өзгөчөлүктөрүн аныктоого, анын кемчиликтерин негиздөөгө жана аларды жоюунун келечегин көрсөтүүгө мүмкүндүк берди.

7. Диссертациялык иш боюнча эскертүүлөр.

1. Эмгекте социалдык-экологиялык-экономикалык системада жаратылышты пайдалануунун туруктуулугуна матрицалык баа берүүнүн автордук ыкмасы иштелип чыккан, бирок колдонуу чөйрөсүн көрө алышкан эмес. Сиз сунуш кылган ыкманы кайсы тармакта колдонсо болот?

2. 2-бөлүм эки жылдык ичинде экономикалык системасын коомдук-экологиялык жана экономикалык өнүктүрүүнүн натыйжалуулугун ар тараптуу баалоо үчүн критерийлердин комплексин талдоо. Анализ 5 жылдын ичинде жүргүзүлүшү керек.

Корутунду.

Белгиленген кемчиликтер диссертациянын негизги теориялык жана практикалык натыйжаларына жалпысынан таасир этпейт жана анын жогорку деңгээлин төмөндөтпөйт.

Автордун диссертациясынын жана басылмаларынын авторефераты объективдүү жана анын негизги мазмунун толук чагылдырат.

Жалпысынан алганда, диссертациялык иш коюлган милдеттерге ылайык жүргүзүлөт жана жүргүзүлгөн аналитикалык изилдөөлөр теориялык жана практикалык иш-аракеттерде колдонула турган автордун корутундуларын жана сунуштарын жетиштүү негиздөөгө мүмкүндүк берет.

Жогоруда баяндалгандардан улам, «Кыргыз Республикасында жаратылышты пайдалануунун натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуу» темасында 08.00.05 – «тармактык экономика» адистиги боюнча аткарылган диссертациялык иш илимий деңгээли жана жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн маанилүүлүгү боюнча аяктаган илимий изилдөө болуп саналат деген тыянак чыгарууга болот. Ал КР УАКтын кандидаттык диссертацияларга коюлган талаптарына толук жооп берет, ал эми анын автору Кунназаров Айбек Ысмайылович издеген экономикалык илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгарууга татыктуу.

Расмий оппонент,

Э. и. к., доцент

«Туризм, меймандостук жана айлана-чөйрө»

Кафедранын башчысы

М. Рыскулбеков атындагы

ИИУ КЭУ

Туголбаева Дарыйка Манасбековна

